

4. Джеральд М. Майер, Даніела Олесневич. Міжнародне середовище бізнесу / Джеральд М. Майер, Даніела Олесневич – К. : Либідь, 2002. – 703 с.
5. Згуровський М. У вирі глобалізації : виклики і можливості // Дзеркало тижня. – 2001. – № 45 (369). – С. 3-4.
6. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії [навч. посіб. для студ. спец. міжн. відн.] / П. М. Ігнат'єв. – Чернівці : Книги-XXI, 2004. – 384 с.
7. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс ; пер. Б. Э. Верпаховский. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 607 с. – (Государственный университет ; Высшая школа экономики).
8. Новицький В.Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку : [навч. посіб.] / Валерій Євгенович Новицький. – К. : НАУ, 2004. – 268 с.
9. Ситник К., Новиков М., Малицький Б. Коли наука стане джерелом економічного зростання? // Дзеркало тижня. – 2001. – №13 (337). – С. 3-5.
10. Соскін О. Україна: стратегічний вибір геополітичної моделі / О. Соскін // Економічний часопис. – 1997. – №6-7. – С. 3-8.
11. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2003. – 411 с.

Заремський Б.В.,
аспірант Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Однією з ключових характеристик економічних систем є циклічність їх розвитку. В загальносвітовому масштабі вона проявляється в порушенні економічної рівноваги та диспозиції конкурентоспроможності країн на світових ринках. За цих умов особливої актуальності набуває проблематика збереження та набуття конкурентних переваг суб'єктами міжнародних економічних відносин, а також забезпечення стійкого економічного зростання країн в умовах глобалізації.

Становлення інноваційної парадигми економічного розвитку, що обумовлене переходом до шостого технологічного укладу, обумовило зміни в забезпеченні конкурентоспроможності національних економік: конкурентні переваги визначаються, насамперед, ефективністю функціонування національних інноваційних систем (НІС), здатністю до швидкого генерування, дифузії та комерціалізації нових знань. В результаті цього відбувається трансформація соціально-економічної системи країни, що проявляється в інтенсивному економічному зростанні, диверсифікації економіки, підвищенні якості життя населення і, врешті решт, високому рівні міжнародної конкурентоспроможності держави. Зміна технологічного укладу обумовила

також й те, що ефективність функціонування НІС залежить від глибини їх інтегрованості та включення до глобального інноваційного процесу. Саме інтеграція НІС забезпечує швидке генерування нових технологій та їх міжнародний трансфер, а як результат – ефективний й безперервний інноваційний процес.

Вищезазначене обумовлює актуальність більш глибокого вивчення концептуальних засад інноваційного розвитку країн та функціонування їхніх національних інноваційних систем в умовах глобалізації. Це обумовлює мету статті – дослідження й визначення сутності НІС, а також аналіз сучасних тенденцій їх розвитку.

Функціональною спрямованістю НІС є забезпечення реалізації безперервного інноваційного процесу, а відтак, становлення та еволюція концепції НІС тісно пов'язана з еволюцією розуміння сутності інноваційного процесу. Історичний огляд підходів до розуміння природи інноваційного процесу показує, що розвиток ішов від простих лінійних моделей (зокрема, лінійних моделей технологічного поштовху (technology push) та ринкового поштовху (market push)) до більш складних – інтерактивних або діалогових (зокрема, моделі взаємодії (coupling model), паралельної моделі (parallel model) та інтеграційної моделі (systems integration)) [3].

Перехід до інтерактивних моделей інноваційного процесу тісно пов'язаний з формуванням системного погляду на інновації. Як зазначається в Керівництві Осло, „системний підхід розглядає вплив зовнішніх інститутів на інноваційну активність різноманітних фірм і інших суб'єктів. Він виділяє значимість процесів передачі та дифузії ідей, навичок, знань, інформації. Канали і мережі, якими циркулює ця інформація, занурені у соціальне, політичне і культурне поле, яке направляє і обмежує інноваційну діяльність і її можливості” [8, с.34]. При такому підході інновації вже не є виключно економічним чи науково-технологічним феноменом. Яскравим прикладом такого підходу служить фундаментальне дослідження природи інновацій, що було проведено групою вчених у складі понад 90 чоловік з 17 країн світу за керівництвом Л.Шавініної – в роботі наведено дослідження інновацій з точки зору психології, маркетингу, менеджменту, бізнесу, технології, соціології, філософії, економічної теорії, історії, освіти, мистецтва та державної політики [18].

Отже, методологічною основою системного підходу є орієнтація на комплексну систему міждисциплінарних та міжсекторальних зв'язків, а відтак, системні підходи до інновацій зміщують фокус політики у бік регулювання взаємодій між соціальними інститутами і розглядають інтерактивні процеси у створенні, поширенні і використанні знань. Результатом переходу до системного погляду на інновації та, відповідно, до інтерактивної моделі інноваційного процесу стало формування концепції НІС, яка в цьому контексті є оптимальним середовищем стимулювання й координації інноваційного процесу.

Теорія національних інноваційних систем була започаткована К.Фріменом та Б.Лундваллем, хоча певні її концептуальні витoki, за визначенням останнього, можна знайти в роботах А.Сміта (зокрема, стосовно ролі знань в

системі факторів виробництва і розподілу праці) та Ф.Ліста (концепція національної системи виробництва) [15]. Характеризуючи еволюцію підходів до визначення НІС слід наголосити, що К.Фрімен визначає НІС як „мережу інститутів державного та приватного секторів, діяльність й взаємодія яких спрямована на створення, залучення, модифікацію й дифузію нових технологій [13, с. 5]. Б.Лундвалл, в свою чергу, робить наголос на особливостях інституційного устрою національних економік в забезпеченні інноваційного розвитку, що в подальшому було досліджено Д.Нортом та Р.Нельсоном [14].

Такий “організаційно-інституційний підхід” до трактування сутності НІС виявився досить ефективним з точки зору розбудови ефективної системи заходів державної політики щодо стимулювання інноваційних процесів. Саме з такої позиції НІС розглядається експертами ОЕСР та трактується як “сукупність інститутів приватного та державного секторів, які індивідуально та в процесі взаємодії обумовлюють розвиток та розповсюдження новітніх технологій і створюють передумови для розробки та впровадження державної інноваційної політики”, як “система взаємопов’язаних інститутів, які сприяють генеруванню, накопиченню, трансферу знань, навичок та технологій, що визначають рівень інноваційної конкурентоспроможності держави” [16, 17]. Дещо інший акцент зроблено в роботах Х.Еджкіста, який основну увагу приділяє системі взаємозв’язків та взаємозалежностей в НІС: механізмам трансферу знань, встановленню неформальних зв’язків між елементами НІС як каталізатору дифузії інформації та технологій, побудові регіональних та секторальних інноваційних систем [12].

В Україні питання змісту, чинників формування та особливостей розвитку НІС останнім часом присвячується також велика кількість досліджень. Зокрема М. Шарко розглядає структуру й особливості функціонування НІС, а також визначає її як „економічний механізм, що ґрунтується на розробці та експлуатації нових знань, підприємницькому підході, інтеграції в зовнішні ринки й прискореному розвитку конкурентоспроможності країни та її регіонів” [10, с. 26]. Л. Федуловою та М. Пашутою визначено роль НІС в інноваційному розвитку, проаналізовано окремі її компоненти, визначено механізм державного регулювання інноваційних процесів, запропоновано заходи державної інноваційної політики як складової НІС. Згідно їх формулювання: НІС – це сукупність взаємопов’язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерціалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів, малих та великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів як комплексу інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають потужне національне коріння, традиції, політичні й культурні особливості [9, с. 36].

За твердженням В. Гусєва, НІС включає в себе законодавчо встановлений комплекс правових, економічних, організаційних, логістичних та інших механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційних процесів на кожному з їх етапів, а також структуру інститутів та інфраструктуру, що повинні впровадити ці механізми у відповідні сфери наукової, науково-технічної та виробничої діяльності, а також в ринковий сектор. У форматі НІС

можуть бути забезпечені компліментарність етапів інноваційного процесу, його направленість відповідно до національних пріоритетів інноваційного розвитку, моніторинг інноваційного процесу за його організаційною формою (інноваційному проекту), що в цілому прискорює темпи економічного зростання на макрорівні [5, с.78-79]. Л.Антонюк розглядає НІС в якості ключової інституційної компоненти в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності: досліджує взаємозв'язок між інноваційним розвитком та конкурентоспроможністю, аналізує ефективність НІС розвинутих країн світу, а також визначає заходи щодо розбудови НІС в Україні для забезпечення її конкурентоспроможності на світових ринках [1].

Узагальнення вищенаведених підходів дозволяє, на наш погляд, сформулювати власну дефініцію національної інноваційної системи як сукупності організаційно-економічних відносин та задіяних в інноваційному процесі суб'єктів виробничої, науково-технічної й управлінської сфери. При цьому, слід зазначити, що не можна розробити єдину ефективну для всіх країн модель побудови НІС, адже кожна країна має певні унікальні базові економічні умови. Так, О. Кузьменко зазначає, що „ключову роль у реалізації технологічних змін відіграють чинники, які представляють національну специфіку і виражають історичний досвід, культуру, мову, розмір держави, національні інтереси, систему освіти, особливості сфери НДДКР, масштаби економіки, відносини суб'єктів господарювання між собою та ін.” [6, с. 54]. Аналогічний підхід закладено й в роботі експертів ОЕСР, що дослідили й передумови, особливості й перспективи розбудови НІС в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються [16].

Разом з тим, слід наголосити, що наведене вище теоретико-методологічне обґрунтування категорії „національна інноваційна система” не може пояснити певні сучасні тенденції в розвитку інноваційних процесів в глобальному середовищі.

По-перше, відбулись певні зміни в розумінні інноваційного процесу – домінуючою на сьогодні є модель „відкритих інновацій” („open innovation”), що відкриває можливості поглибленого аналізу інноваційного процесу з погляду зростання його інтегрованості та паралельності стадій, а також використання мережевих взаємодій в глобальному середовищі. В основу зазначеної моделі покладено принцип співпраці компанії із зовнішніми партнерами в реалізації інноваційної діяльності, що відкриває їй широкий доступ до зовнішніх технологічних ресурсів. Перехід до „відкритих інновацій” обумовлений зростанням міжнародної інноваційної конкуренції, що призвело до скорочення життєвого циклу інновацій й, відповідно, зниження їх рентабельності. Модель „відкритих інновацій” при цьому дозволяє не тільки скоротити витрати на створення інновацій через залучення технологій ззовні, а й отримати додаткові прибутки від продажу власних технологій партнерам [7, 11, 16, 18].

По-друге, відбулись зміни в глобальному інноваційному середовищі – синергічним ефектом взаємодії між учасниками інноваційного процесу, що цілком відповідає вищенаведеній моделі „відкритих інновацій”, стало створення глобальних інноваційних мереж, що поєднують інноваційних агентів

різних країн світу [16, 18]. Це, в свою чергу, дозволяє говорити про глобальну інтеграцію національних інноваційних систем як рушійну силу у створенні глобальної інноваційної системи. Як зазначає Антонюк Л. “швидке становлення у більшості країн Європи та Північної Америки, а також у ряді країн Азії економіки знань, зростання співробітництва між суб’єктами міжнародних економічних відносин у науково-технологічній сфері, масштабний характер інновацій та взаємозв’язок з ринками високих технологій, інформаційна революція обумовили виникнення глобальної системи як інституційної основи науково-технологічного розвитку”. Ця система поєднує шість ключових елементів, а саме: потужні транснаціональні корпорації, глобально-орієнтовані малі інноваційні компанії, індустрію офшорного аутсорсингу, міжнародні наукові та освітні центри, інфраструктуру інноваційної сфери та міжнародну правову базу [2, с. 326-327].

По-третє, сучасний етап розвитку НІС характеризується розгортанням процесу їх фрагментації, що проявляється у формуванні кластеризованої економічної системи. Кластер представляє собою горизонтально інтегровану регіональну інноваційну структуру, яка об’єднує в собі сукупність взаємопов’язаних інноваційних, господарських та управлінських суб’єктів та систему відносин між ними з приводу створення, розповсюдження та використання інновацій, що має місце в межах певного регіону та обумовлене специфікою цього регіону. Як показує практика реалізації інноваційних стратегій країнами – ключовими інноваторами, саме кластерний підхід є найбільш ефективним з точки зору врахування й найоптимальнішого використання конкурентних переваг країни [16]. В цьому контексті дещо змінюється й розуміння сутності, структури та ролі НІС, адже вона, з такої точки зору, є не цілісною структурою, а сукупністю взаємопов’язаних регіональних інноваційних систем.

Відтак, ключовими рушійними силами розвитку інноваційної діяльності на сучасному етапі є два взаємопов’язані процеси: з одного боку, глобальна інтеграція НІС, а з іншого – їх кластеризація. Цікавим в цьому контексті є дослідження Б.Вікстеда, який саме з вищезазначених позицій досліджує сучасну інноваційну архітектуру. Дослідник вводить два терміни: „кластерна інтернаціоналізація” (clustering internationalisation) та „багато-просторова інноваційна система” (multi-spatial innovation system). За твердженням Б.Вікстеда, інноваційний процес є, по-перше, „географічно агломерованим”, а по-друге, в умовах посилення інтернаціоналізації не має чітких національних обмежень. Це дає підстави автору зазначити, що категорія „національна інноваційна система” є на сьогодні в певній мірі некоректною через наявний в ній політико-географічний акцент. Більш виправданим, на його думку, є використання терміну „багато-просторова інноваційна система” як інтегрованої системи регіональних кластерів. В цьому контексті інтеграція НІС – це, перш за все, „кластерна інтернаціоналізація”, що виступає новим джерелом здобуття конкурентних переваг та прискорення економічного зростання [20].

Такий методологічний підхід можна назвати „просторово-фрагментарним”, адже він передбачає дослідження економічного процесу як

фрагментованого (багатостадійного) й, при цьому, він може бути реалізований більш ніж на одній територіальній одиниці. Слід наголосити, що такий підхід розкриває нові можливості для вивчення інноваційної діяльності в глобальному середовищі. З такої точки зору, інноваційний процес являє собою послідовність дій, направлених на створення, дифузії та впровадження у господарський обіг науково-технічних розробок, нових виробничих технологій та інших науково-технічних об'єктів інтелектуальної власності з метою їх комерціалізації. При цьому, завдяки інтернаціоналізації світового господарства окремі ланки інноваційного процесу можуть бути реалізовані за межами контуру національної економіки через трансфер технологій, міграцію робочої сили й виробничу кооперацію. Трансфер технологій виконує роль специфічного допоміжного засобу в процесах відтворення продуктивних сил. Інтернаціоналізація та ефективний трансфер технологій як реалізованих знань розширюють можливості науково-технологічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності окремих галузей, національних економік в цілому, регіонів, господарюючих суб'єктів.

В. Геєц та В. Семиноженко також наголошують на важливості міжнародного поширення технологій для економічного розвитку національних економік та світової економіки в цілому. Вони зазначають, що збільшення продуктивності праці, як результат НДДКР, в розвинутих країнах підвищує продуктивність праці в найбідніших країнах, однак це прямо залежить від їх відкритості для міжнародної торгівлі та іноземного інвестування [4, с. 95].

Таким чином, за сучасних умов розвитку світового господарства і посилення впливу науково-технічного прогресу на всі сфери суспільних відносин відбувається перехід до якісно нового способу виробництва, функціонування якого засновано на інноваціях. Системний погляд на природу інновацій, згідно якому інновації розглядаються як результат взаємодії всієї системи соціально-економічних інститутів, став причиною розробки інтерактивних моделей інноваційного процесу, з якими безпосередньо пов'язана й концепція національної інноваційної системи, яка, поєднуючи різні елементи державного, господарського та соціального комплексів, здатна забезпечити ефективну реалізацію інноваційного процесу в економіці. Сучасний стан розвитку НІС характеризується розгортанням двох взаємопов'язаних та взаємозалежних процесів – кластеризацією та глобальною інтеграцією НІС, що пов'язані зі становленням моделі „відкритих інновацій” та намаганням найефективнішого використання інноваційного потенціалу економіки. Зазначені тенденції дозволяють говорити про перспективи глобальної конфігурації інноваційного процесу й, відповідно, про становлення глобальної інноваційної системи як інституційної основи науково-технологічного розвитку світової економіки.

Список використаної літератури

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. – К.: КНЕУ, 2004. – 276с.

2. Антонюк Л.Л. Шляхи інтеграції України в глобальну інноваційну систему // Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія; за аг. ред. Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2007. – с. 324-342.
3. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
4. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України – Харків: Константа, 2006. – 272 с
5. Гусєв В. Державна інноваційна політика: аспект інтернаціоналізації // Економіка України. – 2003. - №6. – с.77-84.
6. Кузьменко О. Особливості національної інноваційної системи України // Схід. – 2006. - №4. – с. 53-57.
7. Майкл Л., Воркс Дж, Вотсон-Хемфил К. Стремительные инновации / Пер. с англ.. – К.: Companion Group, 2006. – 350 с.
8. ОЕСР, Керівництво Осло: Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій. – К.: УкрІНТЕІ, 2009. – 162 с.
9. Федулова Л., Пашута М. Развитие национальной инновационной системы Украины // Экономика Украины. – 2005. - №4. – с.35-47.
10. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. - №8. – с.25-30.
11. Chesbrough H. Open Innovation: The new imperative for creating and profiting from technology. – Harvard Business School Publishing Corporation, 2003. – 272 p.
12. Edquist Ch. and Zabala J.M., Outputs of Innovation Systems: European perspective, CIRCLE Electronic Working Paper Series, 2009, N.14 – 52 p.
13. Freeman, The “National System of Innovation” in historical perspective, Cambridge Journal of Economics, 1995, N.19. – p.5-24
14. Godin B., National innovation System: The System Approach in Historical Perspective, 2007 – 37 p.
15. Lundvall B.-A., Johnson B., Andersen E.S., Dalum B., National systems of production, innovation and competence building, Research Policy, N. 31, 2002 – p.213-231
16. OECD, Innovation and Growth: Chasing a Moving Frontier, 2009 – 264 p.
17. OECD, National innovation systems, 1997 – 48p.
18. OECD, Open Innovation in Global networks, 2008 – 127 p.
19. The International Handbook on Innovation, edited by Larisa V. Shavinina, 2003 – 1171 p.
20. Wixted B., Innovation System Frontiers: Cluster Networks and Global Value, 2009 – 226 p.
- 21.

Лазор О.Д.,
проф. кафедри державного управління та місцевого самоврядування
ЛРІДУ НАДУ, к. с.-г. н., доцент,
Лазар І. Г.
доц. кафедри менеджменту організацій ЛРІДУ НАДУ, к. держ. упр.